

A forrásvizek barbársága

Keresztury Tibor beszélgetése Sziveri Jánossal (3.)

● **Hogy alakult személyes életed az átlásod elvesztése után? Milyen volt a kapcsolódás a vajdasági kultúra irányítóival és íróitársaidal?**

— Ez egy másik regény. Ha húsz flekken írnám meg, az is csak dióhéjban lenne, hiszen az igazi kálváriám csupán ekkor kezdődött. Újabb embereket ismerhettem és utálhattam meg. A „kultúra” irányítói egzisztenciálisan is lehetetlenné akarták tenni, s csak a néhány jó barátunk köszönhetem, hogy „ép” bírral megúsztam ezeket az éveket (még akkor is, ha ez idő tájt szerezttem gyomorfekélyt, és innen datálható jelenlegi bajom is). Ez volt az én magaskolóm az életből. Ma már jócskán meggyűnök, kinek fogadom el a köszönését. Megtanultam, hogy a hatalom az erő, s csak mosolyogni tudtam azon is, hogy ez év elején — miután Majorék megbuktak — rehabilitáltak minket. (Ha a korábbi uralkodókat nem ismerem el, akkor miért ismerném el a jelenlegieket?) Azzal védekeztem a lehetetlenség ellen, hogy írtam, talán legkeményebb verseim születtek meg azokban az években — igaz, akkor senki sem közölte őket. Fordítanom szabad volt, saját dolgaikat meg a fiókban heverték! Attól félttem csupán, rám szabadítják a belügyet, de úgy látszik, ekkora blamázt még ezek sem engedhettek meg maguknak... (Ehhez nem sok hiányzott, mert eredetileg nacionalizmus vádjával akartak bennünket eliminálni, amihez szerencsére semmi alapot nem találtak.)

● **Lehet-e a Gemma Könyvek 1976-ban induló sorozatával, Szombathy Bálint, Fenyvesi Ottó, a te s mások első kötetének megjelenésével kapcsolatban egy rokon szemléletű, új költőnemzedék felépítéséről beszélni a jugoszláviai magyar irodalomban? Milyen lényegi vonásokban tértek el líraeszményetek Tolnai Ottó, Domonkos István vagy Ladik Katalin fellegásától, törekvéseitől?**

— Amíg a tartományi „neoavantgardisták” bármít elkövetnének, csak hogy picivel több helyet szorítsanak ki maguknak a nap alatt, addig én ezt a mindenáron való érvényesülést megvettem. Ugy tünik: némileg másképpen értelmezzük az etikát! Ezek az izéavantgardisták rohantak be ajtóstul 83 után az Új Symposionba, egy részük pedig benyalta magát a 83 utáni Mozgó Világba, majd a 86 utáni Tiszatájságra is — nehogy az illető lapok véletlenül megszűnjének, mert azok a gaz moralisták összefogtak az új bábszerkesztőségek ellen (!). Szombathy Bálintól mindezeket kivül még a homlokegyenest ellentétes esztétikai nézeteink is megkülönböztetnek. Amíg én semmibe veszem a vizuális költészetet — nem tartom azt költészetnek, hanem silány képzőművészetnek! —, addig ő jócskán műveli azt. Egyszóval az 1976-ban megindított Gemma Könyvek sorozatban nem rokon szemléletű munkák jelentek meg! Nekem esetleg ha Fenyvesi vagy Szűgyi rokonom, de ők sem annyira költészetükkel, mint inkább műveltségükkel. Ezt a sorozatot a Forum azért indította, hogy kibővíje vele a fiatal írók szemét. Szombathyéknek, Vesztegeknek már jóval 76 előtt könyvhöz kellett volna jutniuk. Csak nekem, Fenyvesinek és Szűgyinek volt ez úgymond: belépő; de hogy hová, azt csak később tudtuk meg...

Még néhány szó líraeszményünk rokonihatóságáról: amíg én Domonkosban láttam ottani elődömet, addig Fenyvesi költészetét bizonyos értelemben, bizonyos pontokon Tolnaiéhoz közelít. Az pedig, amit Szombathy Bálint művel, javarészt Ladik Kati bizonyítatlan „kísérleteivel” azonos. Tehát elődeink sem voltak egységesek, és mi is mást-mást csinálunk.

● **Az előző kérdéskört folytatva: milyen vertikális és horizontális kapcsolódásokat látsz a vajdasági magyar irodalom újabb, a hatvanas évekké kezdődő korszakában, és mennyire illeszthetők be ezek a magyarországi folyamatokba, irányzatokba? Vannak-e szerinted mindezen túl nemzedéki sajátosságok, szorosabb érintkezések korosztályod költészetében?**

— Amit a hatvanas-hetvenes években Jugoszláviában az Új Symposion legálisan művelhetett, ugyanakkor mindazt Magyarországon jobbra csak a földalatt lehetett megcsinálni. Az Új Symposion az én szerkesztésem alatt is szőhöz jutott olyan jeles magyarországi írókat, akik itthon el voltak hallgattatva (Petri, Konrád, Eörsi, Radnóti Sándor...). Persze az, ami földalatt történik, sokkal inkább ki van téve annak a veszélynek, hogy elcsikkad, nem ér célba! Az akkori magyar politika nem tette lehetővé, hogy bárki

követtesse a kortárs európai művészeteket, s az csak keveseknek sikerült. Ugyanakkor a jugoszláv politika egy-két fokkal liberálisabb lévén a magyarnál, mindezt megengedte. Tolnai nemzedéke a horvát és szerb irodalom közvetítésével egy sor olyan haladó gondolatot áttemelt, magáévá tett, ami a jelzett időszak legprogresszívabb magyar nyelvű irodalmi-művészeti lapjának a létrejöttéhez vezetett. Amíg Magyarországon tiltották az avantgárdot, addig újvidéken az írók egy csoportja szabadon művelhette azt.

Nemzedékem is avantgárdnak vallotta magát, de inkább politikai szempontból. Nem a hetvenes évek kateleptikus időszakát kívántuk folytatni, hanem egy sokkal vitálisabb korszak Symposionjának szemléletét óhajtottuk követni. Tudniillik a jugoszláv politikában a liberálisabb nézeteket a hetvenes évek elején egy jócskán betokosodott politika váltotta fel. Ennek következménye volt, hogy az Új Symposionból is kiszorult ekkortájt a szabadabban értelmezett politikum. Amikor 1980-ban ténylegesen is átvehettük a lapot, csak fokozatosan állhattunk vissza az eredeti vágányokra. Még így sem kellett túl sok rafináltság a vezetőségnek ahhoz, hogy felismerje szándékunkat. Egyszóval, nem azon az egy-két íráson bukkott le a szerkesztőség, melyeket problematikusnak minősítettek bírálóink — hiszen akkor betiltották volna a kritikák számát! —, hanem a bennünk rejlő potenciális erőtlől riadtak meg, ezért kellett „időben” szétbontani a társaságunkat, ezért kellett minket a szerkesztési és publikálási lehetőségektől megfosztani.

Az olyan kisebb közösségekben, mint amilyen teszem azt a vajdasági magyar írók „közössége” is, sokkal kifejezettebben vannak jelen — egyből gyűlölködések mellett — a nemzedéki gyűlölködések. A generációs problémákat nehéz át-hidalni, mert túl nagy a szakadék a nézetek között. A feljövő — és a politikai vezetésben részt nem vevő — nemzedék nem tudja elviselni az előző, immár „beépült” s konzolidálódott nemzedék konformista szemléletét. Kis közösségekben csak kevesen maradnak meg idősebb korukban is lázadónak, elfogadják inkább a hatalom stratégiáját, előnyeit. Gyorsan szétporlanak a fiatalokri vágyak. Pedig evidens, a világ úgy, ahogy van, nem jó, s addig kell azon változtatni, amíg megfelelővé nem válik. (Bár nagy a gyanúm, hogy ez csak a feltámadás után következhet be!) Minden nemzedék változtat egy kicsit saját szája íze szerint a világon, s ezt azután szeretné is megőrizni. És őrzik is sokan, amit megszerettek, foggal-körömmel.

Visszakanyarodva a témához: az a nagy szegény az egész Symposion-ügyben, hogy a lap első nemzedékének többsége — akiket tiszteltünk egykoron — felvállalta a leszámolásnál a hóhér szerepét. A Forum Nyomda, Lap- és Könyvkiadó Vállalat — ide tartozott munkaszervezetileg a Sympo — kapta a parancsot, hogy kinyírja a szerkesztőséget. 83-ban a Symposion első nemzedékéből Fehér Kálmán a ház vezérigazgatója volt, Bánya János jelenlegi vezérigazgató akkor a könyvkiadó főnökeként ügyködött, míg Gion Nádort, az Újvidéki Színház akkori igazgatóját az év elején nevezték ki az Új Symposion Kiadói Tanácsának elnökévé. (Nagy tévedésem volt, amikor én is őt javasoltam erre a posztra!) Ők voltak tehát a hangadók, azok, akiknek a valamikori szerkesztő és író Major Nándor — és hasonszórú politikustársai — kiosztották a feladatokat. Nyilván vastag lehet a bőr a képükön, mert „tisztességesen” el is végezték azokat!

S hogy miért volt ez mégis csupán kisebbségi magyar ügy? Azért, mert sem a jugoszláv, sem a magyarországi érteimiség nem értett az egészről semmit! Nem értették, és ma sem értik a jugoszláviai magyar kisebbség sajátos helyzetét: azt, hogy sehová sem tartozik, bár szeretne; azt, hogy koránt sincsenek megoldva a problémák, noha ez a látszat stb. Kevesen vettek fáradságot, hogy behatóan tanulmányozzák a tájék ügyeit. A szerbek többsége meg röhgött a markába. A tartományi íróegyesület akkori szerb titkára cinikusan meg is jegyezte: „Nem kell minekünk bántani titeket. Leszámoltok ti saját magatok egymással!”

Folyton nemzedékekről beszéltek, úgy vélem mégis, az egy generációhoz való tartozás inkább csak fiatalabb korban, induláskor játszik fontos szerepet. Későbbben egyéniségül az ember, és a rokonokat is másként igyekszik megtalálni, más kritériumok alapján. A nevemmel jelzett Sympo idején a Kulin-féle Mozgó Világ hasonló gondolkodásnak igyekezett teret biztosítani, mint a miénk. Ők azonban nem kizárólag egy nemzedéket foglalkoztattak a lap körül.

Nemzedékem költészetében kimutathatók bizonyos rokon vonások, bár nem ez a lényeg. Vagyis mindamellett, hogy Zalán, Szócs Géza, Parti Nagy Lajos, Kurekly, Marno vagy Csorba és Fenyvesi karakteres költői egyéniségek, lírájuk jó néhány ponton találkozik is egymással. Jómagam Zalánal és Szóccsal a politikum, a társadalmi érzékenység szintjén, míg Parti Naggyal például a nyelvi leleményesség, az ironia terén vélek felfedezni közös vonásokat, még ha csak jelzesszerűen is. Ezek olyan természetes és pozitív kölcsönhatások, melyek csak erősíthetik egyikünk vagy másikunk sajátos költészetét.

S ha már neveket is említettem (másokat is említhettem volna még), hadd jegyezzem itt meg — kérdésetől függetlenül —, ritka dolog egy irodalomban, hogy ilyen erős nemzedék lépjen porondra. Az ezredvég magyar irodalmát mégis a líra fogja jellemezni, azt hiszem, noha ez inkább amolyan látszatkérdés.

● **Verseid mentesek mindennemű emlekezéstől, múltidéztől. Hol s milyen környezetben nőttél föl? Melyek későbbi életed legfontosabb helyszínei?**

— Ez nem pontosan így van, mert újabb verseimben, ha nem is a múltat fejtetem föl — hagyományos értelemben véve —, de megidézem életemek bizonyos korábbi helyszíneit. Nem lesz talán fölösleges, ha most végigsuhanok röviden költészetemen... 1977-ben jelent meg, ugye, a *Szabad gyakorlatok*. Ebben olyan objektív lírát akartam/igyekeztem érvényre juttatni, melyből teljesen kiszorult a költő személye, de — mai szemmel nézve — ezzel a szándékkal még a költészetet is sikerült kiirntanom. Olyan hermetikus világot hoztam itt létre, amelyet csak olyan ember teremthet, aki semmibe veszi az élet evidenciáit. Az 1981-es *Hiddepróba* ilyenformán átmenetet képez. Ahogyan fokozódik a társadalmi tények iránti fogékonyságom, úgy vedlem le a hermetizmus bélyegét is. Erről tanuskodik ez a kötet, s nem másról, sőt már néhány jelentős verset is tartalmaz. Ezekből nőtt ki minden, amit később írtam. A *Dia-dalok*ban jelennek meg először nyomtatékosan vándorlásaim helyszínei: Újvidék, Telep, Temerin, Szabadka... Mivel 83-tól erőfelel jócskán leereszkedtem az élet bugyraiba, csupán következménynek tudható be, hogy az úgynevezett objektív hangvételű verselést egyfajta személyes líra váltotta fel. Szemléletben is egyre nagyobb teret kapott az individualizmus, ami — a rossznájúak szerint — nálam már-már az egoizmusig fajult. No de üsse kö...

Bánáti/bánsági gyerek vagyok, akárcsak Bartók vagy mondjuk Herczeg Ferenc. Nagybecskerek (ma Zrenjanin) mellett születtem, Muzslán, 1954-ben. A századelői Nagybecskerek komoly magyar kultúrával rendelkezett. (Itt közölte első írásait Fülep Lajos!) Nekem persze ebből már semmi nem jutott. Gyermekkoromban Muzsla szinte még homogén magyar falu volt. Emlékeztem szerint magyarokon kívül alig néhány szerb, cigány és bolgár család élt még ott. A hatvanas évek közepén két lakótelep építésével a falut összekapcsolták Becskerekkel, s ezáltal szétbontották az eladdig egységes nyelvi közeget. Kezdetben az újonnan jött szerbek és a magyarok nehezen tűrték meg egymást, de lassú víz partot mos alapon: összeszoktak. Ez így is lenne rendjén, de sajnos a magyarok gyenge „ellenálló képességének” köszönhetően olyan makaróni nyelv jött itt létre, hogy bizony jócskán fel kell tűrnie annak a gatyaszárát, aki meg akarja érteni főleg ifjabb földieim beszédét.

S bár szüleim ma is Muzslán élnek, én viszonylag korán elszármaztam onnan. Az általános iskola elvégzése után a Csontváry képeiről ismert Neretva menti Mosztárba mentem pilótaképző katonai gimnáziumba. Innen azonban gyorsan elmenekültem és Becskereken polgári gimnáziumba iratkoztam. Ott sem fogott sokáig a hely, s elmentem villanyszerelőinasnak. Alig-alig fejeztem be az inasiskolát is, hiszen nem érdekelt engem a villanyszerelés; ekkor már közölték verseimet az Új Symposion, a *Hid*... Egy-két évet az újvidéki bölcsészkaron is lehagytam, onnan Bori Imre riasztott el, aki 1978-ban vissza akarta vetetni főlem a Sinkó-díjat a Magyar Szó nevű napilapnak adott alkalmi kijelentésem miatt. Majd Pancsovára kerültem újságírónak, később pedig Újvidékre főszerkesztőnek. A Symposion-botrányt követően, mivel sehol nem tudtam elhelyezkedni, Temerinbe költöztem. (Matuska Márton, a kitűnő ember és újságról rendelkezőmre hocsátotta szülői házáat!) Szabadkára — Csantavérén át! — úgy kerültem, hogy a színház új igazgatója, Liubiša Ristić — aki nyilván átértette a helyzetemet — végül László Árpádnak felajánlta drámaturngnak, majd háziszervezőnek. Ez 1985 vé-

gén történt. Bizonyos tartományi vezető elvtársak innen is szerettek volna kitűnni, de telefonhívásaikra Ristić igazgató-rendező karakteresen azt válaszolta, csak hivatalos bírósági papírokat hajlandó figyelembe venni „Vizionhallásra!”

Tájélményem kizárólag a Bánság: szikes, agyagos sík, a Bega folyó és gyermekkorom gyöngyszeme, Lukácsfalva, a Vajdaság legnagyobb halastavával s nagyapám gyönyörű gyümölcsösével. Ha időnként visszamegyek oda, alig találok már valamit az egykori szépből, nem maradt egyéb, csak a szikes, agyagos sík és néhány emléktöredék a fejemben.

● **Mikortól írsz? Kik voltak hatással rád? Milyenek voltak egy vajdasági pályakezdő költő esélyei, lehetőségei a hetvenes években?**

— A fene tudja pontosan, mikortól írok. Inkább azt mondanám meg, mikor kezdtem publikálni. 1970-ben jelentek meg első alkalommal verseim a *Képes Ifjúság* nevű hetilapban, valamivel később pedig az *Új Symposion*ban. Tízennéves voltam akkor. Innenlét kezdve, amíg lehetett, rendszeresen közzétettem munkáimat. A hetvenes évek közepétől egy sor képzőművészeti esszé is megeresztettem, később felhagytam ezzel, és írás helyett inkább elkorhelykedtem az időt.

A hetvenes években a strukturalizmus haszontalan divatja uralkodott éppen, s az ember akarva-akaratlanul a hatáskörébe került. Jómagam is. Az első kötetemre egyrészt a strukturalizmus, másrészt Vasko Popa hatott. Ez utóbbit eddig még senki nem vette észre. Az első kritikák odáig mentek, hogy a keleti misztikát emlegették velem kapcsolatban, sőt azt híresztelték, kabítószert hatasa alatt írok. Ostobaság! Később, mint azt a *Hiddepróba* bizonyos része jelzi, megindultam a „klasszicizálás” útján: részben Füst Milán, de még inkább József Attila és Pilinszky lettek a mestereim. A *Nagyvárosi ikonok*at ma is gyakran kézbe veszem.

● **Költői gondolkodásod fontos jellemzője a kiürrült szövegek, frázisok dühös, keserű, ironikus leleplezése — de a Csizmadia Tibor rendezte egyik szindarabod, a Jámbor koponyák középponti szándéka is ez. Mi vált számodra semmitmondóan közhelyessé a mindennapi életünkben és az irodalomban?**

— A pályakezdőknek, mint mindig, akkor is voltak esélyei, de úgy tűnik, másoknak még nagyobb esélyei voltak! Költészetemnek egyes „értői” nehezmenyéztek a vateszi szerepvállalást verseimben. Ezek nyilván profécianak fogták föl az ironiát! Az ironiának én nagyon fontos szerepet tulajdonítottam, ám akinek nincsen iránta fogékonysága, az a lezárásból baszkódást is halálkomolyan vesz. Természetesen az ironia nem minden, és vannak olyan élettények, amiket nem lehet kifigurázni. Amikor azonban egzisztenciálisan is, egészenlyeg is mélypontra voltam, csak a keserű a fanyar humor, a cinizmus hozhatott fölszínre. Hogy ez valakinek tetszik vagy nem, kevésbé foglalkoztat. Aki nem szereti a verseimet, az olvasson másokat. Sőt továbbviszem: én sem szeretem azt, aki engem nem szeret!

A költőnek senki nem szabhatja meg, hogyan és mit írjon! Az igazi művész mindig csak a saját dolgát csinálja, még ha az egyik pillanatban anakronisztikusnak, a másikban meg modernnek kiáltják is ki művét. Ő mindenestre fittyet hány. Sokat beszélnek manapság a posztmodernizmusról mint olyan etiketikus irányzatról, ami fekete lyukként mindent képes magába szippantani. A költőnek azonban nem az a feladata, hogy irányzaton törje a fejét, a haszontalan skatulyázgatás a kritikusokra tartozik, cselekedjenek hát tetszésük szerint. Az idő ugyanis túlvalamennyiönket. Szerintem mindannyian ennek az ezredvégjén „szecesszionának” vagyunk a kubikosai.

Amikor láttam Csizmadia Tibor rendezésében a *Cselédek*et, rögtön tudtam, ha az életben valaha darabot írok, felkérem őt annak rendezésére. A *Jámbor koponyákkal* ez meg is történt. Ez a rémdráma, mint az utasításban kiemelem, valamennyiönk háztartásában lelétszódhat/lelétszódik, hiszen az élet gyilkos közhelyeiről beszél. Azokról a közhelyekről, melyek — mint azt bárki tapasztalhatja, ha újságot vesz a kezébe, vagy bekapcsolja a tévét, rádiót, illetve szíjtelnéz, akár saját környezetében, családjában is — sikeresen kiszorították a tartalmas életet. Ha az életnek úgymond magasztos mivolta lenne túlsúlyban körülöttünk, akkor arról szólna a darabom. Vagyis arról írok, ami nem tetszik nekem ebben a világban — bár írtam már arról is, ami tetszik! A költő írhat, amiről akar, úgy írhat, ahogyan akar, és főleg azt, amit akar: csak csinálja jól! Én a magam dolgát teszem, és azon keveseknek írok, akik megértnek.

Költészetem inkább erkölcsi-etikai indítatású, mintsem politikai, illetve csak annyiban politikai, amennyiben a politika — az adott pillanatban vagy általában — mellőzi az etikát. Az utóbbira vonatkozóan van, akad tehát dolga a költőnek.

(Befejezése jövő szombaton)